

Jano Karlovičiaus susirašinėjimas su lietuvių kultūros ir mokslo veikėjais, bendradarbiavimas su kultūros ir mokslo draugijomis

BIRUTĖ GUDELIENĖ

Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

El. paštas: birutegud@inbox.lt

Susirašinėjimas su lietuvių kultūros ir mokslo veikėjais daugiausiai buvo orientuotas į lituanistinės medžiagos rinkimą, lietuviybės sklaidą, jos išsaugojimą. Taip J. Karlovičius gavo žinių apie lietuvių tarmes, liuberišką kalbą. Ryškiausia asmenybė, su kuria susirašinėjo J. Karlovičius, buvo Stanislovas Raila. Jo dėka buvo akcentuojamas lietuviškumas, aptariama daug įvairių klausimų – pradedant leidyba, tarmėmis ir baigiant etimologijomis, lietuvių kalbos, lietuviškumo išsaugojimu. Aptartieji laišškai – puiki dokumentinė medžiaga ne tik kalbininkams, bet ir istorikams, galinti patikslinti reikiamus XIX a. Lietuvos istorijos faktus. Straipsnyje stengtasi naujai perteikti J. Karlovičiaus susirašinėjimą būtent su lietuvių kultūros ir mokslo veikėjais, pažvelgti į šio proceso vertę lituanistikai, tarmėtyrai, taip pat į tai, kaip lietuviai dalijosi informacija, todėl tyrimo medžiaga aktuali autentiškumu, didžiąja dalimi ir moksliniu pagrįstumu (1).

Raktažodžiai: J. Karlovičius dialektologas, lietuvių tarmės, J. Karlovičius visuomenininkas, liaudies etimologijos

---

IVADAS

Šio straipsnio tikslas – ištirti ir aptarti J. Karlovičiaus susirašinėjimą su lietuvių kultūros ir mokslo veikėjais. Darbe išsikelti ir įgyvendinti šie uždaviniai: pateikti susirašinėjimo aplinkybes, rezultatus ir apibrėžti, kokį indėlį susirašinėjimas davė kalbos mokslui, lituanistikai. Darbo objektas – lietuviškai rašyti laišškai J. Karlovičiui (žr. sąrašą). Visi laišškai, kuriais buvo remtasi, yra saugomi Lietuvos istorijos archyve, J. Karlovičiaus fonde F1185|10, 236-oje byloje. Straipsnyje taikyti literatūros apžvalgos, aprašomasis, lyginamasis metodai.

Archyvinė medžiaga šiame straipsnyje analizuojama pirmąkart, nors kai kurie laišškai jau buvo publikuoti anksčiau (S. Railos laišškai J. Karlovičiui). Laiškuose esanti informacija yra puiki medžiaga ne tik filologiniams, bet ir istoriniams tyrimams, kadangi apsiribota tik lietuviškais laiškais.

- (1) Šio straipsnio kaip mokslo projekto „Janas Karlovičius – XIX ir XX a. sandūros mokslinio ir kultūrinio gyvenimo skleidėjas“ (Nr. VAT-36/2012) dalies rengimą rėmė Lietuvos mokslo taryba. Populiariąją straipsnio versiją žr. [4, 34–36].

KELETAS FAKTŲ APIE JANĄ KARLOVIČIŲ

2011 m. buvo paminėtos J. Karlovičiaus (1836 28 05–1903 10 14) 175-osios gimimo metinės. Ta proga vyko nemažai renginių (2), paskelbta naujų straipsnių, archyvinės medžiagos (3).

J. Karlovičius – žymus kalbininkas, kilęs iš Varėnos krašto, tautosakininkas, etnologas ir muzikologas, lituanistas ir polonistas, visuomenės veikėjas. XIX a. Subartonyse, Dzūkijoje, buvo įsikūręs J. Karlovičiaus giminės dvaras, kuriame 1836 m. lietuvių bajorų (4) šeimoje gimė būsimasis mokslininkas. Šiandien buvusio dvaro ženklų, deja, jau nebelikę. Plati Jano veiklos sfera susiformavo palaiapsniui, nuo mažens būsimasis mokslininkas buvo labai smalsus. Paaugęs Janas baigė gimnaziją Vilniuje. Mokslas jam sekėsi tikrai gerai, tai rodo ir baigus 4-ą klasę įteiktas pagiriamasis raštas.

Baigęs gimnaziją jaunuolis pasirinko studijas Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakultete, Paryžiuje – istoriją, Heidelberge lankė istorijos, filologijos ir kalbotyros paskaitas, Briuselyje studijavo muziką. Gimęs, užaugęs ir didžiąją gyvenimo dalį praleidęs etnografinės Lietuvos žemėse, domėjosi įvairias kalbas vartojančių vietos gyventojų tarpe, tautosaka, papročiais ir dainomis.

Įgijęs daug įvairių žinių, 1875 m. J. Karlovičius parašė palankiai specialistų įvertintą studiją *Apie lietuvių kalbą*. Joje aptarė ankstesnius lietuvių kalbos tyrimus, išnagrinėjo lietuvių kalbos ryšius su kitomis indoeuropiečių kalbomis ir aprašė lietuvių kalbos gramatinę sandarą.

1 pav. Janas Karlovičius

- (2) 2011 m. gegužės 24 d. Vilniuje, Lietuvių kalbos institute, įvyko žymaus lenkų kalbininko Jano Karlovičiaus 175-ųjų ir jo sūnaus žymaus lenkų kompozitoriaus Miečyslavo Karlovičiaus 135-ųjų gimimo metinių minėjimas, kurį organizavo Lietuvių kalbos institutas ir Lenkijos institutas Vilniuje [5].

2011 m. spalio 21 d., 15 val. Subartonių kaime (Varėnos r.) vyko J. Karlovičiaus paminklo atidengimo šventė; organizatoriai: Subartonių kaimo bendruomenė, Varėnos rajono Merkinės seniūnija, Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas, Adomo Mickevičiaus Lietuvos ir Lenkijos santykių rėmimo fondas, Lenkijos institutas; prieiga per internetą [16; 21; 22].

- (3) *Naujojoje Romuvoje* pasirodė įdomus ir aktualus Kristinos Rutkovskos straipsnis apie J. Karlovičiaus nuopelnus lietuvių kalbai ir tautosakai [20, 2–5]; dar žr. Halinos Karaš straipsnį [8].
- (4) J. Karlovičių siejo giminystės ryšiai ne tik su garsia Lietuvos bajorų Bilevičių, bet ir su kunigaikščių Kęstučių ir Gediminų iš Alovės gimine. 1619 m. senuose dokumentuose, kuriuos pats J. Karlovičius priskiria savo giminei, jo giminaičio pavardė buvo užrašyta taip: Johannes Karloviczius Vilmensis Lithuanus (iš Heidelbergo universiteto imatrikuliacinių knygų) [6].

2 pav. 4-os gimnazijos klasės baigimo proga Janui Karlovičiui įteiktas pagiriamasis raštas

3 pav. Jano Karlovičiaus darbo kambarys

susirašinėjo ir paprasti žmonės. Štai, pavyzdžiui, oficialieji kunigaikščių Gedimino, Vytauto laišakai buvo autentiškas Lietuvos istorijos žinių ir viduramžių retorikos meno šaltinis. Paties Vytauto korespondencija buvo labai svarbus politinės istorijos šaltinis, šiek tiek – ir kaip diplomatijos objektas [2, 4]. Mūsų nagrinėjamoju atveju laišakai – informacijos kaupimo, dalijimosi priemonė.

Laikotarpis, kai J. Karlovičius 1873–1882 m. gyveno Višniave (6), vėliau – Varšuvoje, buvo intensyvaus susirašinėjimo metas. Karlovičiui talkinę to meto lietuvių kultūros ir

J. Karlovičius geriausiai žinomas kaip leksikografas, vienas ir su bendraautoriais parengęs *Lenkų tarmių žodyną* (1900–1911, 6 tomai) ir *Lenkų kalbos žodyną* (Varšuva, 1900–1927, t. 1–8). Šie žodynai svarbūs, nes juose užfiksuota daug lituanizmų ir tik Lietuvos lenkų kalbai būdingų žodžių. J. Karlovičius ragino rinkti lietuvių tautosaką ir pats paskelbė buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse surinktų pasakų ir sakmių rinkinį. Jis aprašė liaudies muzikos instrumentus ir senąją kaimo architektūrą, parašė ir daugiau lietuvių ir lenkų kalboms reikšmingų veikalų (5). Nenuostabu, kad šio žymaus mokslininko darbo kambarys net ir šių dienų akimis žiūrint atrodo kaip rimita skaitykla.

SUSIRAŠINĖJIMAS

Lietuvoje laišakai pradėti rašyti lotyniškai XIII a., tai seniausia bendravimo raštu forma. Juos dažniausiai rašė aukštesnieji visuomenės sluoksniai, kuriems neretai talkindavo raštininkai. Tai vadinamasis oficialiųjų laiškų sluoksnis, nes

(5) Pagal [19, 2–5]. Dar remtasi [21].

(6) Višniavo miestelis – vadinamoji etnografinė Lietuva, dabartinė Baltarusija (baltarusiškai *Вишнева*, lenkiškai *Wiszniew*) yra šalia to paties pavadinimo ežero, 100 km į rytus nuo Vilniaus.

meno veikėjai buvo Stanislovas Raila (Stanislovas Raillo) (7), Jonas Kuokštis (Jonas Kuoksz-tis, tai Jono Šliūpo slapyvardis) (8), Jonas Juška (Jonas Juszevičius) (9), Mečislovas Davai-nis-Silvestraitis (10), Silvestras Gimžauskas (11), Vincentas Bakutis (Wincentas Bakutis) (12).

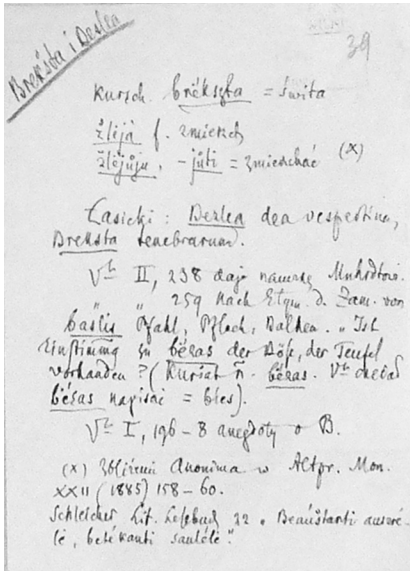
Labai svarbu paminėti, kad susirašinėti su lietuviais jį skatino kalbininko pareiga iš žmonių užrašyti ir paskelbti kuo daugiau lietuviškų žodžių, vietovardžių, tautosakos. J. Kar-lovičius nelabai tikėjo lietuvių tautos galimybe išlikti, o juo labiau iškovoti laisvę. Jis manė, kad reikia skubėti tyrinėti kalbą, nes greitai gali būti jau per vėlu [3, 98].

Tam J. Karlovičius buvo išspausdinęs ir išplatinęs atsišaukimą, kuriame ragino lietuvių kalbą mokančius raštingus žmones užrašinėti ir siųsti jam lietuvių tautosaką. J. Karlovičius stengėsi užmegzti daugiau kontaktų su lietuvių inteligentija. Laiške jis rašo [6]:

Pernei pradėjau rinkti adresus mūsų intligencijos ir jieškoti lietuwninkų tarp aukštesnių kliasų ir korespondawoti su jais ragindams juos jieškoti kelio į mūsų ateisintą demokratiškuose pamatuose ir galiu pasigirti, kad mano wardas, wisiškai tamsaus paeimo, šendie, drauge su tokiomis idėjomis, kurias ir Jus, regis, išpažįstate, gerai išsiplatino tarp žiamaitių. Regim juos dabar apmislyti „spasabus“ ant uždėjimo spaustuwės.

Kiekvienas iš laiškų po detalę atskleidžia autentišką, gyvą kultūrinę to meto situaciją, žmones, įvykius. Iš susirašinėjimo su straipsnyje minimais visuomenės veikėjais išryškėja dar viena svarbi detalė: tuo laikotarpiu buvo rengiamas Edmundo Vekenstedo (Edmund Veckenstedt, 1840–1903) *Die Mythen, Sagen und Legenden der Zamaiten* (13) (1883, 2 tomas), taigi nemažai kalbos sukosi apie šį leidinį. Ši knyga buvo sumanyta dėl XIX a. antrojoje pusėje paplitusio susidomėjimo kalba, etnografija – taip pasireiškė romantizmo epochos idėjos. Daug dėmesio tam skyrė nelietuviai kalbininkai, tarp jų ir J. Karlovičius, siekdamas savo tikslų. Tai rodo abiejų kraštų svarbą – vieno kaip šaltinio (šiuo atveju tai – Lietuva), kito kaip ieškotojo, tyrėjo, tai – Lenkija. J. Karlovičiaus yra sukaupta daug

-
- (7) Stanislovas Raila (g. apie 1844 m. Plaučiškių k., Rozalimo vls., Panevėžio apskr. – m. 1918 m. Bal-tos mst., Ukrainoje) – advokatas, aušrininkas. Domėjosi lietuvių literatūra, lietuvių kalba, rašyba, terminija. Supirkinėjo ir studijavo lituanistines knygas, kur rašyta apie Lietuvą, jos kalbą, etnografiją. *Aušroje* nebijojo skelbtis kaip lietuvių advokatas Kaune [14, 441]. Jis pirmasis *Kraj* (Nr. 18) pa-skelbė apie *Aušros* išleidimą, vėliau tame pačiame leidinyje sukėlė diskusiją dėl Zero slapyvardžiu išspausdinto pikto straipsnio apie lietuvių spaudą. S. Raila manė, kad *Aušra* ne visai atitinka laiko dvasią, kad reikia veikti plačiau [7, 102]. S. Railos laišakai J. Karlovičiui buvo trumpai aptarti ir publikuoti Vidos Girininkienės [3, 98–113].
  - (8) Jonas Šliūpas (g. 1861 11 23/ 3 6 Rakandžių k., Šiaulių apsk. – m. 1944 11 6 Berlyne, Vokietijoje) į kultūros ir meno veikėjų sąrašą patenka dėl negausių savo laiškų J. Karlovičiui, nors pagal nuopel-nus jis priskirtinas daug nusipelnusiems Lietuvai. Tai žymus aušrininkas, lietuvybės skleidėjas, in-tensyvai kovojęs prieš pavergėjus [15, 57–58].
  - (9) Jonas Juška (g. 1815 5 27 / 6 8 Žarėnų vlsč. – m. 1886 4 29 / 5 11 Kazanėje) – dialektologas, daug dėmesio skyręs lietuvių kalbos tyrinėjimui. Recenzavo 1856 m. išleistą Augusto Šleicherio (Schleicher) pirmąją mokslinę lietuvių kalbos gramatiką [12, 180].
  - (10) Jo laišakai šiame straipsnyje aptariamai nebus, plačiau jie nagrinėjami K. Rutkovskos straipsnyje [21, 28–31].
  - (11) Jo laiškų minėtoje byloje nėra, jis yra surinkęs pasakų pluoštą J. Karlovičiui (remiamasi kalbininko dr. Aloyzo Vidugirio internetiniu straipsniu) [26, 1997].
  - (12) Asmenų, su kuriais susirašinėjo J. Karlovičius, originalios pavardės pateikiamos skliaustuose. Štai dar keletas asmenų – tai Nikolajus Sumcovas (Nikolaj Sumcov), Julijus Gižickis (Julij Gižicky), Zigmundas Horodeckis (Zygmund Horodecki) ir kt. Plačiau žr. *Lietuvos istorijos archyve*, J. Karlovičiaus fonde F1185[10, 236-oje byloje].
  - (13) Tai knyga, kurioje labai falsifikuojami mitai, apie tai rašo pats J. Karlovičius [19, 121–144].

4 pav. Išrašas iš E. Vekenstedo knygos *Die Mythen, Sagen und Legenden der Zamaiten* (1883)

pas minawotus rasztininkus wartami, o par kitus be jokios kritikos wartojami, jei butu buwę iszskaityti pas rasztininkus, katrie juos isz gywos kalbos girdėjo ir pirmie užrašė (2 laiškas). S. Raila sakosi esąs surinkęs kelias mįsles ir planuoja rašyti *isz Kauno korespondencija i Krają* <...>. *Korespondencija weikiai bus gatawa ir nusiųsta.*

Daugiausia jų laiškuose kalbama apie lietuvių kalbos, kultūros duomenis, knygas, pagalbinius. Svarbią vietą laiškuose užima moksliniai darbai – Augusto Šleicherio pirmoji mokslinė lietuvių kalbos gramatika *Litauische Grammatik* (1856), Frydricho Kuršaičio *Grammatik der littauischen Sprache von Dr. Friedrich Kurschat* (1876); iš jų reikia semtis rimtų gramatikos žinių, tačiau jų ortografijos lietuviui priimti negalintys, nes raštas netinka nei Lietuvos, nei Lenkijos lietuviams (4 laiškas). Neužmirštas ir Antano Baranausko bei Hugo Veberio (Hugo Weber) darbas *Ostlitauischen Tekste* (1882). Paminimi lenkiški leidiniai: *Wsprawie pisowni polskiej i Kraj* 34 numeris, kuriuos S. Railai parūpino pats J. Karlovičius. Kalbama ir apie istorinius darbus, pvz., S. Daukanto *Būdą senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (1845). S. Raila cituoja ir A. Baranausko *Anykščių šilelį, džiaugiasi rimtais jo darbais: mat lietuvių dūšios senais miškais penėtos, widui miško trūšios*. Akcentuojamas ir H. Veberio užsakymas išleisti lietuvišką gramatiką: *H. Weber'as (apie kurį senie mes jau girdžiame) užsakę išdawimą lietuwiškos gramatikos <...>, daugumas bajorų ir kitų inteligencijos wyrų ir jauniškių (15) lietuwių geidžia mokytis savo kalbos, bet nemokėdami wokiškai, ar nežinodami apie wokiškus triūsus (16), negali naudoti (17) iš jų* (4 laiškas). Šių knygų, leidinių pavadinimai išryškina rimtą J. Karlovičiaus požiūrį į lietuvių kalbą, rėmimąsi svarbiais to meto leidiniais siekiant geriau pažinti kalbos struktūrą, dvasią, istoriją. Šios

(14) Feodosija – pietų Krymo pajūrio kurortas ir neužšalantis uostas [11, 1955]. Toliau – Teodosija.

(15) Čia – jaunuolių.

(16) Čia – darbus, leidinius.

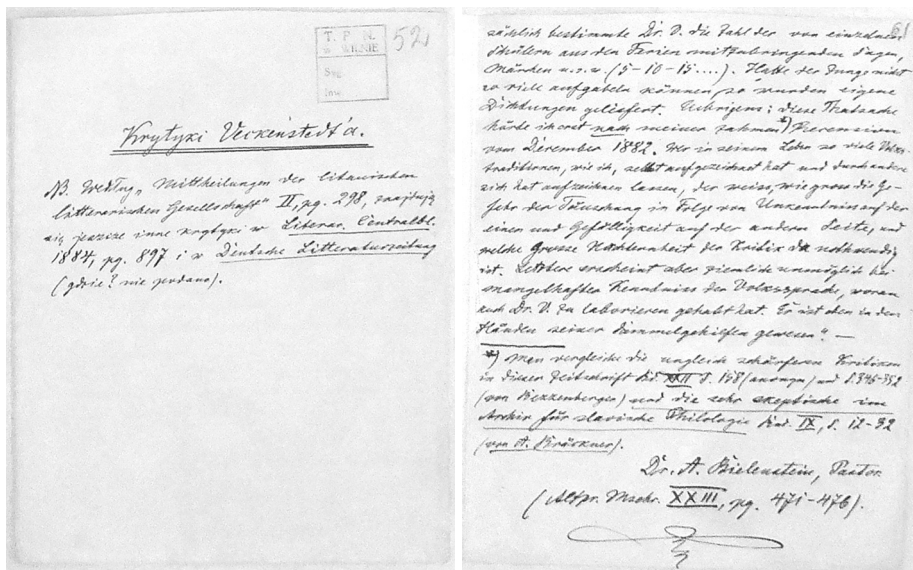
(17) Čia – skaityti, mokyti.

išrašų E. Vekenstedo knygai, greičiausiai surinktų jo paties arba atsiųstų jam.

E. Vekenstedo darbas buvo išleistas, tačiau greitai paaiškėjo, kad tai falsifikacija, apie tai rašė ir kritikai.

Pagrindinė kryptis lietuvių laiškuose J. Karlovičiui yra ne kalbos dalykai, o susirūpinimas dėl tautos dabarties ir ateities [3, 98]. Pagrindinis ir daugiausia žinių suteikęs asmuo buvo S. Raila, labai daug laiškų siuntęs iš Teodosijos (14), taip pat ir Kauno. Jis pasiūlė į pagalbą, kai išgirdo, jog renkama medžiaga jau minėtai knygai *Die Mythen, Sagen und Legenden der Zamaiten*, kurią susirašinėtojai vadino „Mitologija“. S. Raila gerai valdė plunksną, jo laišakai ir straipsniai įdomūs, publicistiški, vaizdingi [3, 99].

Štai kaip prisistato pats S. Raila: *isz paszaukimo esu juristas ir dėlto mitologiijoje nedaug ką permanau, tikt kaip lietuwninkas, kurs myli savo praėjusias gadynes <...>, prito dažniai man rodėsi, kad wardai musu diewų ir diewaiczų, szeip ir teip*

5–6 pav. E. Vekenstedo knygos *Die Mythen, Sagen und Legenden der Zamaiten* (1883) kritika

visos knygos buvo minimos ne veltui. Apie J. Karlovičiaus tikslus S. Raila rašo viename iš savo laišku (5 laiškas):

Lietuva neužmirš Jums niekad už gerą waliaq padėti mums sustatyti gramatiką (18) dėl praktikiško warioimo. Su pawelyimu Jūsų pasigirsiu tata mylesta Jūsų prieš sawo wientautišius aukštesnės kilties. Wardas Jūsų bus autoritėtas, su kuriuom daug darbo galima bus padirbti.

Pats S. Raila prisipažįsta (apsiėmęs gramatikos pertvarkymo): *dešimtį gal jau kartų ėmiausi už pertaisymo gramatikos Schleichero (kuri ir man rodosi už wisu geresne), bet nebudamas filioliogu, negalėjau pakakti ir sawo paties kritikai ir draskiau sawo proę. Toji gramatika turėtu būti lietuwiška arba lenkiška ir palyginta su Erdmano Juliaus Šykopo (Shiekopp) (19) gramatika. Sunkumams iškilus rengiant gramatiką, jis ieškojo pažįstamų filioliogu ir pedagogy, tačiau sužinojo tik apie Baranawskį ir Jawną Kaune. Apie pastarąjį jis girdėjęs, kad šis yra labai piktas filioliogas, kad apie reikalus tautos klausyti nenori. Jie abu su A. Baranauku, atrodo, nepadarė S. Railai tinkamo išpūdžio (5 laiškas): Jie mūsų nemyl, o ar pradės kada norint mylėti, nežinau, nes szirdis tu ponu prie Lietuwos neguli (6 laiškas, Kaunas). Be šių dvięjų asmenų, S. Raila dar tikisi gauti pagalbos iš to meto žemaičių vyskupo (20) (7 laiškas).*

(18) Tai kalbininko H. Veberio užsakyta gramatika, tačiau taip ir neišleista. H. Veberis (1832–1904) – vokiečių filologas. Lietuvių kalbotyrai nusipelnė, kai 1875–1898 m. susirašinėjo su Antanu Baranauku, skatino jį tyrinėti lietuvių kalbą. Kartu su A. Baranauku išleido „Lietuvių rytiečių tekstus“ (*Ostlitauische Texte*, Weimar, 1882) [17, 714].

(19) Erdmanas Julius Šykopas (Schiekopp, 1829 – po 1901), filologas lituanistas, Tilžės gimnazijos lietuvių kalbos mokytojas. Minima jo parengta F. Kuršaičio gramatikos santrauka *Litauische ElementarGrammatik (Pradinė lietuvių kalbos gramatika)*, išleista Tilžėje 1879 m.

(20) Juo 1883 m. buvo paskirtas Mečislovas Leonardas Paliulionis, pakeitęs ilgametį Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių. Jis kovojo už lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimą [30, 329–330].

Laiškuose iškeliami ir spaudos reikalai, padėsiantys lietuviybės sklaidai. S. Raila, norėdamas Kaune įkurti spaustuvių (7 laiškas), pažeria kritikos *Aušros* redaktoriui (21), kuris *nepermano kaip stovi Maskolijoj Lietuvoj wienas stonas priesz kitą <...> Isz Kauno mums lengwiaus bus pasistatyti* (22) *priderincziai su lenkais*. S. Raila itin nusivylęs, kad tuo metu negalima spausdinti lotyniška abėcėle (5 laiškas): *lyg šioliai negalime drukawoti lotiniška abecelė, neteriojame wienok wilties gauti ant to pawelyimą nu Wiresnybės. Šendie storojasi apie tą Basanaitis* (23).

Ieškant, į kurią miestą orientuotis dėl lietuviškumo, pasirenkamas Kaunas, o lietuviška kalba pasirinkta *pietu–vakarų kalno lietuwiško* (24) (5 laiškas), nes *ta kalba yra wisu pritinkiausia dėl raszto, Kaunas yra miestas, kur lengwiausia prawyks gywastis lietuwiška, o Kauniszkei lietuwei kalb burkiszka*. Kaunas S. Railai dar atrodo palankus bendraujant su lenkais. Nors lietuvių ir lenkų mąstymas ir požiūris skiriasi, jis siekia įtvirtinti darnų šių dviejų tautų bendravimą (7 laiškas). Rinkdamasis kalbą S. Raila padaro išvadą, kad S. Daukanto ir *Walantšio* (Motiejaus Valančiaus) kalba yra sunki, o A. Šleicherio kalba *lengwesne ant išmokimo negu Baranauskio kalba* (rytų aukštaičių anykštėnų tarmė), tačiau iš A. Šleicherio kalbos dar reikėtų išmesti germanizmus ir „školarizmus“ (lenk. *szkalować* – apkalbinėti, šmeižti).

Laiškuose svarbios ir tarmės – tikrasis kalbos pagrindas: minimos *Anykštšiy, Endrejaviškių, Telšiy*, tai pat *Naujo-Aleksandrawo* ir *Šwentšionių* kalbos (t. y. tarmės) – taip vadinotos to meto pavadinimais anykštėnų, pietų žemaičių raseiniųškių ir šiaurės žemaičių telšiškių, vakarų žemaičių ir rytų vilniškių tarmės. Taigi tyrimų arealas orientuotas labiau į Žemaitiją. S. Raila žada važiuoti į ekspedicijas po Raseinių, Panevėžio, Telšių, Šiaulių pavietus ir žiūrėti, kaip vyksta darbai (susiję greičiausiai su lietuviybės skaida) (9 laiškas).

Laiškuose bandomos aiškinti ir etimologijos: 1883 m. kovo (jis rašo – Marcziaus) 6 d. laiške teigia, kad Dievų ir dievaičių vardai nėra patikimi, nes raštininkai juos užrašinėjo iš gyvosios kalbos. Jei jie būtų išmanę paleografiją (t. y. rašybą), tai būtų patikimesni. Pateikiami

(21) Pirmiesiems *Aušros* numeriams rašė apie 20 autorių. Daugiausia rašė Jonas Basanavičius, M. Davainis-Silvestraitis, Jurgis Zauerveinas ir Andrius Vištelis. Jaunasis redaktorius Jurgis Mikšas, aišku, nedrįso vyresniųjų kolegų rašinių taisyti. Jis pats, kaip redaktorius, *Aušroje* skelbė Mažosios Lietuvos aktualių įvykių apžvalgą, recenzavo Juozapo Ignaco Kraševskio *Vitolio raudos* vertimą ir pan. Pats rašydamas ir vėliau taisydamas kitų raštus, laikėsi F. Kuršaičio mokymo ir tuo prisidėjo prie lietuvių kalbos norminimo. J. Mikšas vyresniųjų kolegų dėmesį į save atkreipė 1882 m. aštrokomis polemikinėmis publikacijomis *Lietuviškoje ceitungoje*. Jis kritikavo vokiečių vykdomą nutautinimo politiką bei tautinių mažumų priespaudą. Matyt, tai lėmė, kad jaunasis J. Mikšas kartu su vyresniais kolegomis tapo *Aušros* iniciatoriais, leidėjais ir pirmaisiais žurnalo finansuotojais. Jais buvo J. Basanavičius, Martynas Šernius, A. Vištelis ir J. Mikšas. Jaunajam J. Mikšui (jam tada ėjo 21-ieji) buvo patikėtos *Aušros* techninio redaktoriaus pareigos. J. Mikšas išleido pirmuosius keturis *Aušros* numerius. Jam teko rinkti medžiagą žurnalui, tvarkyti, rengti spaudai, kaupti lėšas, ieškoti prenumeratorių, rūpintis leidimu ir platinimu. Tai buvo labai sudėtingas darbas. Atlikęs darbus ir surinkęs medžiagos kitiems *Aušros* numeriams, 1883 m. rudenį J. Mikšas staiga dingo. Dingimo priežastis liko neišaiškinta. Dingo slapta, nieko nepranešęs bendradarbiams, draugams ir artimiesiems. Tik seseriai prasarė, kad kuriam laikui vyksta į „Maskoliją“, t. y. į carinę Rusiją. *Aušros* leidimo rūpesčius paliko Martynui Jankui. J. Mikšui dingus, *Aušrai* redaguoti iš užsienio buvo pakviestas J. Šliūpas. Jis su Jankumi *Aušros* spausdinimą perkėlė į Oto fon Mauderodės spaustuvių Tilžėje. J. Šliūpas *Aušrą* redagavo ir leido nuo 1883 m. penktojo iki 1884 m. šeštojo numerio. Vokiečių policijai pradėjus domėtis svetimtaučio J. Šliūpo asmenybe, šis Prūsiją paliko 1884 m. kovo viduryje. J. Šliūpai išvykus, J. Mikšas vėl pradėjo redaguoti *Aušrą* [1].

(22) Čia – prisistatyti, susisiekti.

(23) Dr. J. Basanavičius.

(24) Omenyje turima Mažosios Lietuvos lietuvių kalba.

keleto žodžių aiškinimai: liūlys – mažiems vaikams werkiant, baida juos nenkos liuliu, kurs lindžia pasuolėse, palowėse, tamsiose kertėse; czemeriai – moterys, supykusios, kad jų gospadorystę kas suardė, nenorėdamos welnią minėti, keikia; amalas krinta – wasaroj wakarais ir naktimis matyti žaibus be griaustinio.

Be šių pavyzdžių, S. Raila dar analizuoja žodį szlėktas – schlecht vieto-

je blogas kilmę iš Kuršaičio gramatikos. Kaip teigia, tai tik žmonių vartojamas žodis, knygoje jo nėra: pormas (25) iszmislytas par sudėtojus senowiszky gramatiky, arba jau susenejusias ir nebewertojamas (8 laiškas).

Viename iš savo laiškų S. Raila rekomenduoja studentą Joną Szliupowicz; esqz tai labai geros nujėgos jaunas žmogus, iszwartytas isz Peterburkio uniwersiteto „za bezporiadki“. Koks pamuszalas tų bezporiadkov tikrai nežinau, ale nieko blogo apie Szliupowicz man nesakė; atsiliėpė tik apie jį ir kitus jaunus žmones, kad jie daug szneką, o maž tedarą (8 laiškas). Taigi tikėtina, kad J. Karlovičius kreipėsi į J. Šliupą, kuris atsakė [7] laišku iš Kauno. Pirmiausia jis atsiprašo, kad negalės daug padėti, nes yra istorikas ir priegimtininkas. Dėl gramatikos jis abejoja, ar galėtų padėti, nes tiktai filologas galetu prisideti. Kitaip butu su žodinu (26).

Jis pateikia tik kelis perėjunu liuberiškos (27) kalbos pavyzdžius (kas tai yra, nežino, yra girdėjęs iš piemenų perėjūnų, ubagų): gultlus paklizijo matarą, vasiliszkas patloką į szorbą (= židas pasidėjo peilį, kningą, taboką į krepsį), lipkus supinajojo į szimką (= ubagas nuėjo į grinczią), manuji nedziaknijo sterpuko pakaskė (= man nedavė mėsos gospadinė). Nors nedaug kuo galėdamas padėti J. Šliupas labai dėkoja J. Karlovičiui: szimtakart acziu sakidamas už meilingą lietuvių neužmiršimą.

(25) Čia – formas.

(26) Čia – žodynu.

(27) Pirmasis ją rankraštiniam žodynėlyje Liuberiska arba senų ubagų kalba pateikė Matas Jonas Slančiauskas (1850 02 21–1924 04 11). Rankraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne [LMD I 905, toliau vadinamas L]. Liuberišką kalbą tiria kalbininkė dr. Janina Švambarytė-Valužienė [23, 53–65].

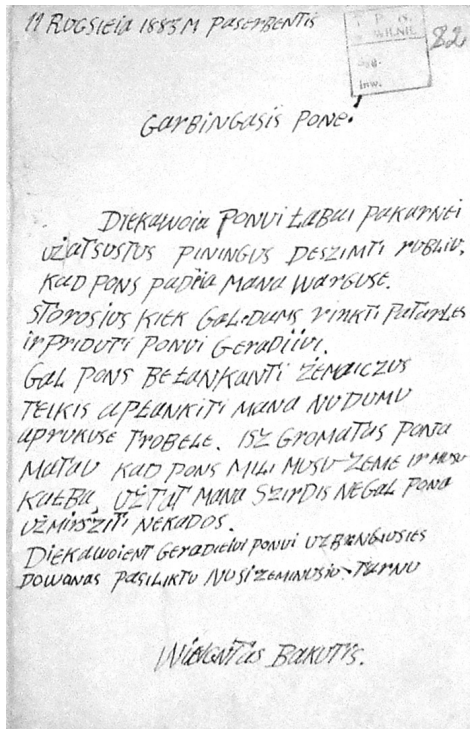
Kaip rašo autorė, „matyt, ubagavimas Slančiausko gyvenamu laikotarpiu buvo toks socialinis reiškinys, kuris visuomenei kėlė ir užuojautą, ir rūpestį, o pačiam Slančiauskui – susidomėjimą ubagais kaip tiriamuoju objektu“. Mokslininkė išsamiai aprašo žodynėlio sandarą, rašybą, kalbines ypatybes, žodžių sandarą. Po ubagų leksikos žodynėlio tuojau prasideda sudarytas pokalbių (susišnekėjimų) žodynėlis. Jo principas toks pat, kaip ir leksikos, t. y. kiekvienas sakinio žodis surašytas stulpeliu, šalia pateikiami lietuviški sakinio žodžių atitikmenys, pvz.: Lipkai kaczijes prie cindzola, cecirius auridūj – Ubagai sedzia prie bažnyczias poterius kalb. [Ubagai sėd(ž)ii(a) prie bažnyčios, poterius kalb(a), L 10]; Bieliuszkas reik skrebocit – Bulbes reik skust [Bulves reik(ia) skust(i), L 11]. Dar žr. [24].

Straipsnio autorė nuoširdžiai dėkoja doc. dr. Janinai Švambarytei-Valužienei už vertingą medžiagą ir patarimus.

45
 Palkauingas Pone! Szirdingai padikavoji už raštelį, Ceteris
 rebus, naktis narvotx miegowodini lietuvių, apie jį neilgbrunų pa-
 smekėjų auštoje. Gailu sūčiai, kad aš jį, tiktai vakar tegeva,
 norint Tamsta jį, kerkeji jau bene grūdiję 1883m. pafiušti is
 Ragain; reffas buvo apstojęs par Albano, kuris nepripino
 man atidėti jį – o tai, parei jį pirtumo, kam, ~~levo~~ atidėti an
 ni jo fu ppaudinim aušros. Dar jai, už meilingą
 priediuntica, naudingos kmingulės pajidėkavo ama,
 palieku Tamsta, gudodama, ir gėdama,
 Birtna, 2. III. 84.
 Jonas Szliupowicz

7 pav. Jono Šliūpo atvirlaiškis Janui Karlovičiui

8 pav. Vincento Bakučio laiškas J. Karlovičiui

Lietuvos lietuvių draugija, veikusi 1885–1914 m. ir suaktyvinusi lietuvininkų visuomeninę veiklą. Šios Tilžėje įkurtos draugijos iniciatoriai buvo M. Jankus, J. Mikšas, Kristupas Voska, Ernestas Veyeris. Draugijos tikslas – leisti mokslo knygas, steigti lietuvių biblioteką, muziejų, kaupti lietuvių tautosaką, etnografinę, archeologinę medžiagą, rengti susirinkimus, paskaitas, šventes, koncertus, vaidinimus. Draugija rinko knygas bibliotekai, turėjo scenos mėgėjų būrelį, leido spaudinius visuomenės švietimui. Keturiolika knygų, išspausdintų lotynų raidynu, platinta Mažojoje ir Didžiojoje Lietuvoje. Draugija leido poezijos almanachus *Birutės dainos* (1886), *Birutės garsai* (1910, 1914), 1886–1887 m. materialiai šelpė laikraštį *Garsas* [27, 229].

„Birutės“ draugija rinkdavosi beveik kas mėnesį, kartais Tilžėje, „vokiszkojo buto“ / „Vokiecziu buto“ svetlyčioje, „gaspadoje p. Augusto Paarmanno“, „Stulbeikių ulyčioje“, kartais Klaipėdoje, netoli gelžkeldvario, Lazdynuose (Pilkainio pavieta), Smalininkuose, Ragainėje, „svetlyčioje Endrikaczio pono“, Kaukėnuose, „svetlyčioje Schaako pono“, Plaškiuose, „svetlyčioje Auszros pono“ ir kt.

Iš įvairių laikotarpių draugijų darbotvarkės afišų galima spręsti, kokie klausimai buvo aptariami susirinkimuose, kokia veikla užsiimama. Dažniausiai afišose yra pateikiamas kvietimo tekstas, rečiau – darbotvarkė, pvz., 1886 03 28 dienos afišoje skelbiama:

J. Karlovičiui su J. Šliūpu teko gana gražiai pabendrauti ir vėliau, ne vien kalbiniais klausimais (28).

Dar viename laiške J. Karlovičiui nuo V. Bakučio [11] daug informacijos nėra, tačiau šis žmogus pažada rinkti ir siųsti patarles:

Garbingasis Pone!

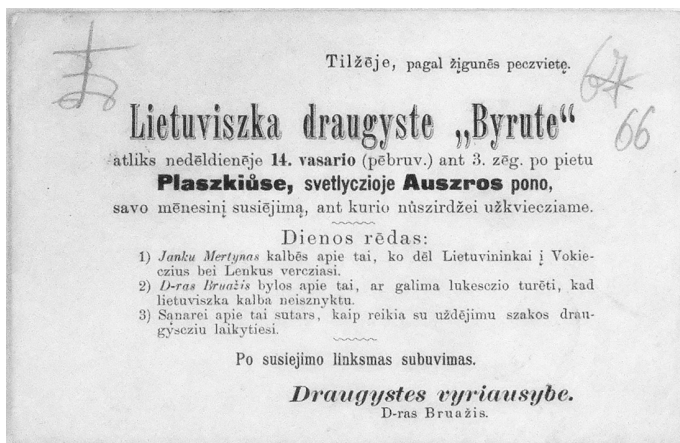
Diekawoiu ponui labai pakarnei už atstusus pinigus deszimti rubliu. Kad pons padeia mana warguse. Storosius kiek galedums rinkti patarles ir priuti ponui geradiiui.

JANO KARLOVIČIAUS RYŠIAI SU DRAUGIJOMIS

J. Karlovičius, siekdamas spręsti platesnius kalbinius klausimus, stengėsi įsitraukti ir į kolektyvinę veiklą. Jis buvo Lenkų mokslų akademijos (1877), taip pat Lietuvių literatūros (vok. *Litauische litterarische Gesellschaft*), Mažosios Lietuvos ir lietuvių kalbos bičiulių, „Birutės“ draugijos (1879–1923 m. veikusi Tilžėje) narys.

„Birutė“ – pirmoji tautinė Mažosios

(28) Reikia tiesiog stebėtis, kaip gerai suvokė ir giliai pajuto mūsų tautinio judėjimo dinamiką tas lenkų mokslininkas. Lyg atsidėkodamas J. Šliūpas parašė palankią recenziją *Aušroje* apie J. Karlovičiaus lietuvišką vietovardžių studiją [25].

9 pav. „Birutės“ draugijos skelbimas

1) *Strėkiu* (29) *Jurgis* kalbės: „Ar verta yra, kad žmogus apie savo giminės reikalus pasirupina“;

2) *Jankų Mertynas* bylos: *Lietuviszki vargai vidurinio amžiaus ir szendieniszki“;*

3) *D-ras Bruoazis* (30) *pranesz „apie swėzius* (31) *žodzius lietuviszkoje kalboje“.*

Vėliau buvo nemažai susirinkimų, kuriuose bent vienas klausimas būdavo skiriamas lietuvybei: *Jenku Mertynas kalbės apie tai, ko dēl Lietuvininkai į Vokieczius bei Lenkus vercziasi; D-ras Bruoazis bylos apie tai, ar galima lukesczio turėti, kad lietuviszka kalba neisznyktu; D-ras Bruoazis bylos, dēl ko Lietuvininkai savo kalbą naikina; ...iszskirs isz sņnariu* (32) *isztkimus vyrus, kuriu pareiga bus, draugystės pinigais* (33) *pirktas lietuviszkas knigeles tarp vargužiu Lietuvininku vaikeliu dalinėti; D-ras Bružis* (34) *kalbės apie kelis žodzius, lietuviszkoje kalboje ēsanczius, kurie pagal musu Miselį* (35) *svetimai kalbai priklauso; D-ras Bruoazis bylos apie kelias lietuviszkoje kalboje retai randamas užbaigtines (žodžiu pabaigas); Kr. Voska kalbės apie kalbos nykimą ir Lietuvininku skaitlių...*

Taigi J. Karlovičius plėtė interesų ratą, stengdamasis saugoti lietuvių kalbą ir surinkti svarbiausius jos faktus. Šios draugijos susirinkimai, iš kito laikmečio žiūrint, atrodo kaip gulgės giesmė lietuvių kalbai Mažojoje Lietuvoje, nes jau nemažai lietuvių literatūros draugijos (36) skelbimų būdavo rašomi vokiečių kalba, buvo kalbama apie lietuvių tautosaką. Vienas tokių skelbimų pateikiamas 10 paveiksle.

(29) Ilgasis garsas [e] to meto rašyba buvo rašomas <ē>.

(30) Dvigarsis [uo] to meto rašyba buvo rašomas <uoa>.

(31) Dvigarsis [ie] to meto rašyba buvo rašomas <ē>.

(32) Čia – narių.

(33) Čia – pinigais.

(34) Dvigarsis [uo] to meto rašyba buvo rašomas <û>.

(35) Čia – manymą.

(36) Lietuvių literatūros draugija, išsiplėtojusi iš 1873 m. Tilžėje įkurto Lietuvių ratelio, Tilžėje veikė 1879–1923 metais. 1925 m. reorganizuota atsisakius lituanistinės veiklos. Draugijai priklausė žymūs vokiečių, lenkų ir rusų kalbininkai, lietuvių kultūros veikėjai (A. Baranuskas, J. Basanavičius, Adolfas Becenbergeris, Filipas Fortunatovas, Vilius Gaigalaitis, J. Karlovičius ir kiti). Draugijos posėdžiuose buvo skaitomi pranešimai lietuvių kalbos, lietuvių raštijos, istorijos, tautosakos, etnografijos klausimais. Draugija turėjo gausius etnografijos, tautodailės, tautosakos rinkinius, bibliotekoje buvo retų lietuviškų knygų, XVII–XIX a. rankraščių [29, 173].

10 pav. Lietuvių literatūros draugijos (vok. *Litauische litterarische Gesellschaft*) skelbimas

medžiagos. J. Karlovičius, gaudamas informacijos iš žmonių, ir pats vyko į Lietuvą, rinko įvairią kalbinę medžiagą – tarmiinę, tautosakinę, rūpinosi kalbos išlikimu – dalyvavo kalbos draugijų veikloje.

Aptartieji laišakai – puiki dokumentinė medžiaga ne tik kalbininkams, bet ir istorikams, galinti patikslinti reikiamus XIX a. Lietuvos istorijos faktus.

Gauta 2013 11 20
Priimta 2014 02 25

Šaltiniai, literatūra

- [1] BLAŽEVIČIUS, Kazys. Užmirštas aušrininkas. *XXI amžius* [interaktyvus]. 2008, [Nr.] 64 [žiūrėta 2013 09 10]. Prieiga per internetą: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/08/27/liter_01.html
- [2] ČAPAITĖ, Rūta. Vytauto laišakai kaip Viduramžių epistolinio žanro pavyzdys. *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai* 4. Vilnius: Pradai, 1996, p. 47–95.
- [3] GIRININKIENĖ, Vida. Stanislovo Railos laišakai Janui Karlovičiui 1883 m. *Mūsų praeitis* 3. Vilnius: Academia, 1993, p. 98–113.
- [4] GUDELIENĖ, Birutė. Jano Karlovičiaus susirašinėjimas su smulkesniais lietuvių kultūros ir mokslo veikėjais. *Naujoji Romuva*, 2013, Nr. 3, p. 34–36.
- [5] Jano ir Mieczysława Karłowiczų gimimo metinių minėjimas Vilniuje. Iš: pogon.lt [interaktyvus]. 2011 05 25 [žiūrėta 2013 09 10]. Prieiga per internetą: <http://pogon.lt/straipsniai-lietuviu-kalba/413-jano-ir-mieczyslawa-karlowiczu-gimimo-metiniu-minejimas-vilniuje.html>

Lygindami šių draugijų veiklą galime įvertinti ir to meto lietuvių kalbos situaciją – žmonės vis dėlto nenuleido rankų, stengėsi analizuoti kalbos menkėjimo priežastis, ieškojo išeičių. J. Karlovičius, dalyvavęs to meto draugijose, rinkęs informaciją apie kalbą, atliko labai didelį išsaugojamąjį darbą.

IŠVADOS

Susirašinėjimas su lietuvių kultūros ir mokslo veikėjais daugiausia buvo orientuotas į benykstančios, kaip atrodė tuo metu, lietuvių kalbos faktų rinkimą – tautosaką, tarmių dalykus. Iš žmonių J. Karlovičius gavo reikiamų leidinių, pagalbos, žinių apie lietuvių tarmes, liuberišką kalbą. Ryškiausia asmenybė, su kuria susirašinėjo J. Karlovičius, buvo S. Raila. Jo dėka buvo akcentuojamas lietuviškumas, aptariama daug įvairių klausimų – pradedant leidyba, tarmėmis, baigiant etimologijomis, lietuvių kalbos, lietuviškumo išsaugojimo klausimais.

Susirašinėjimas kalbos mokslui pateikė daug vertingos kalbinės, tautosakinės

- [6] JENCIUS, Viktoras. 05 30. Sukarpyta ir naujai sukljuota praeitis (Jonas Karlovičius ir Alovė). Iš: *Lietuvos Aidas* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2013 09 10]. Prieiga per internetą: <http://www.aidas.lt/lt/istorija/article/4272-05-30-sukarpyta-ir-naujai-sukljuota-praeitis-jonas-karlovicius-ir-alove>.
- [7] JUKNEVIČIUS, Petras. Advokatas ir aušrininkas Stanislovas Raila. *Daugyvenės krašto švie-suoliai*. Konferencijų pranešimai. 2009, p. 100–104.
- [8] KARAŠ, Halina. Jano Karlovičiaus indėlis į dialektologijos tyrinėjimus. Lenkų tarmių žodynas kaip lūžio žodynas. *Acta linguistica lithuanica*, 2012, LXVII (67), p. 78–100.
- [9] KARŁOWICZ, Jan. La Mythologie Lithuanienne et Mr. Veckenstedt. *Mélusine*. Paris, 1892–1893, Vol. VI, Pp. 121–144.
- [10] LAPINSKAS, Anatolijus. Jano Karlovičiaus atgimimo šventė Subartonyse. Iš: [pogon.lt](http://www.pogon.lt) [interaktyvus]. 2011 10 25 [žiūrėta 2013 09 10]. Prieiga per internetą: <http://www.pogon.lt/straipsniai-lietuviu-kalba/516-jano-karloviciiaus-atminimo-svente-subartonyse-.html>.
- [11] *LE – Lietuvių enciklopedija* 6 [redakcija: Vaclovas Biržiška – vyriausias redaktorius ... et al.]; Er – Gardino gubernija [redagavo J. Puzinas]. Boston, Mass.: Lietuvių enciklopedijos I-klā (J. Kapočius), 1955.
- [12] *LE – Lietuvių enciklopedija* 10 [redakcija: Vaclovas Biržiška – vyriausias redaktorius ... et al.]; Jungtinės Amerikos Valstybės – Karikatūra [redagavo J. Girnius, J. Puzinas]. Boston, Mass.: Lietuvių enciklopedijos I-klā (J. Kapočius), 1957.
- [13] *LE – Lietuvių enciklopedija* 20 [redakcija: Vaclovas Biržiška – vyriausias redaktorius ... et al.]; Narsa – Očapovskis [redagavo Pr. Čepėnas, J. Girnius]. Boston, Mass.: Lietuvių enciklopedijos I-klā (J. Kapočius), 1960.
- [14] *LE – Lietuvių enciklopedija* 23 [redakcija: Vaclovas Biržiška – vyriausias redaktorius ... et al.]; Pinaklis – Prezidentas [redagavo J. Girnius, J. Puzinas]. Boston, Mass.: Lietuvių enciklopedijos I-klā (J. Kapočius), 1961.
- [15] *LE – Lietuvių enciklopedija* 24 [redakcija: Vaclovas Biržiška – vyriausias redaktorius ... et al.]; Prezidentas Smetona – Raudondvario padangė [redagavo J. Puzinas]. Boston, Mass.: Lietuvių enciklopedijos I-klā (J. Kapočius), 1961.
- [16] Lenkijos instituto naujienlaiškis / Newsletter Instytutu Polskieg. Iš: [voruta.lt](http://www.voruta.lt) [interaktyvus]. 2011 09 30 [žiūrėta 2013 09 10]. Prieiga per internetą: <http://www.voruta.lt/lenkijos-instituto-naujienlaiskis-newsletter-instytutu-polskieg/>
- [17] *LKE – Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
- [18] LOSSOWSKIS, Piotras. *Po tej i tamtej stronie Niemna*. Warszawa, 1985, p. 41.
- [19] KARŁOWICZ, Jan Aleksander. Iš: [Inb.lt](http://www.inb.lt) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 09 10]. Prieiga per internetą: <http://proveniencijos.inb.lt/karlowicz-jan-aleksander/>
- [20] RUTKOVSKA, Krystyna. Jano Karłowicziaus nuopelnai lietuvių kalbai ir tautosakai. *Naujoji Romuva*, 2011, Nr. 3(576), p. 2–5. Prieiga per internetą: <http://www.nromuva.lt/files/2011-3.pdf>
- [21] RUTKOVSKA, Krystyna. Mečislovo Davainio-Silvestraičio bendradarbiavimas su lenkų kalbininku ir tautosakos rinkėju Janu Karlovičiumi. *Gimtoji kalba*, 2013, Nr. 9, p. 28–31.
- [22] Subartonyse pagerbtas žymus kraštietis Janas Karlovičius. Iš: [vareniskis.lt](http://www.vareniskis.lt) [interaktyvus]. 2011 10 26 [žiūrėta 2013 09 10]. Prieiga per internetą: http://vareniskis.balsas.lt/naujienos/_zmones/subartonyse-pagerbtas-zymus-krastietis-janas-karlovicius/
- [23] ŠVAMBARYTĖ-VALUŽIENĖ, Janina. Mato Slančiausko rankraštiniis žodynėlis Liuberiszka arba senų ubagų kalba (1892). *Baltu filologija*, 2011, XX(2), p. 53–65.
- [24] ŠVAMBARYTĖ-VALUŽIENĖ, Janina. Redagavimo ypatumai Mato Slančiausko ir jo bendradarbių žodyne. Iš: *Baltų kalbos ir kultūros*. Tarptautinė mokslinė konferencija. Klaipėda: KU, birželio mėn. 2012, 7–9 d. Prieiga per internetą: www.ku.lt/.../baltu-kalbos-ir-kulturos

- [25] TRUMPA, Vincas. Dr. Jonas Šliūpas aušrininkas. Iš: istorijosmokytojai.lt [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2013 09 10]. Prieiga per internetą: http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=7878&Itemid=499
- [26] VIDUGIRIS, Aloyzas. Didžio Rytų Lietuvos švietėjo raštams pasirodžius. Iš: spaudos.lt [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2013 09 10]. Prieiga per internetą: http://www.spaudos.lt/Knygnesiu_paminklai/knygnesiai/silvestras_gimzauskas.html
- [27] VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 4 [mokslinė redakcinė taryba: pirmininkas – Juozas Tumelis ... et al.]; Chakasija–Diržių kapinynas [mokslinė redakcinė taryba: pirmininkas – Stasys Vaitekūnas ... et al.]. Kaunas: Spindulys, 2003, p. 229.
- [28] VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 11 [mokslinė redakcinė taryba: pirmininkas – Juozas Tumelis ... et al.]; Khmerai–Krelle [mokslinė redakcinė taryba: pirmininkas – Stasys Vaitekūnas ... et al.]. Kaunas: Spindulys, 2006, p. 451.
- [29] VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 11 [mokslinė redakcinė taryba: pirmininkas – Juozas Tumelis ... et al.]; Khmerai–Krelle. [mokslinė redakcinė taryba: pirmininkas – Stasys Vaitekūnas ... et al.]. Kaunas: Spindulys, 2006, p. 451.
- [30] VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 13 [mokslinė redakcinė taryba: pirmininkas – Juozas Tumelis ... et al.]; Leo–Magazyn [mokslinė redakcinė taryba: pirmininkas – Stasys Vaitekūnas ... et al.]. Kaunas: Spindulys, 2008, p. 173.

Laiškų sąrašas

1. 1883 03 1/20 Jono Juškos laiškas Janui Karlovičiui, Kazanė. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 65.
2. 1883 03 6 Stanislovo Railos laiškas Janui Karlovičiui, Teodosija. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 66–67.
3. 1883 04 22 Stanislovo Railos laiškas Janui Karlovičiui, Teodosija. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 68–69.
4. 1883 05 03 Stanislovo Railos laiškas Janui Karlovičiui, Teodosija. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 70–71.
5. 1883 05 20 Stanislovo Railos laiškas Janui Karlovičiui, Teodosija. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 72–75.
6. 1883 09 23 Stanislovo Railos laiškas Janui Karlovičiui, Kaunas. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 76–77.
7. 1883 10 13 Stanislovo Railos laiškas Janui Karlovičiui, Kaunas. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 78–79.
8. 1884 11 24 Stanislovo Railos laiškas Janui Karlovičiui, Kaunas. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 80–81.
9. 1883 11 11 Jono Šliūpo laiškas Janui Karlovičiui, Ženeva. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 3–4, 5–6.
10. 1889 02 01 Vincento Bakučio laiškas Janui Karlovičiui. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 82–87.
11. 1890 03 03 Julijaus Gižickio laiškas Janui Karlovičiui. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 88–89.
12. 1882 11 20 Zygmanto Horodeckio laiškas Janui Karlovičiui, Kazanė. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 90–95.
13. 1883 04 27 Zygmanto Horodeckio laiškas Janui Karlovičiui. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 96–99.

14. 1889 04 18/27 Fr. Jokswicz laiškas Janui Karlovičiui. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 100–101.
15. 1890 06 22 Stanislovo Narutovičiaus laiškas Janui Karlovičiui, Janobil. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 102–103, 104–105, 106–107.
16. Be datos Różne laiškas Janui Karlovičiui. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 108–110.
17. 1874 08 21 Jan Jucewicz laiškas Janui Karlovičiui, Świadoście. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 7.
18. 1883 05 08 Jano Plebańskio laiškas Janui Karlovičiui. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 111.
19. 1890 05 22 N. Sumcovo laiškas Janui Karlovičiui. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, J. Karlovičiaus fondas F1185|10, b. 236, l. 112.

BIRUTĖ GUDELIENĖ

Jan Karlovich's correspondence with Lithuanian cultural and scientific representatives and co-operation with cultural and scientific associations

Summary

Correspondence with Lithuanian cultural and scientific representatives was mostly oriented towards the collection of folklore and dialectic facts about the Lithuanian language that was perceived as a dying language at that time. People provided Jan Karlovich with relevant publications, assistance and knowledge on the Lithuanian dialects and vagabond language. The most outstanding personality corresponded by Jan Karlovich was Stanislovas Raila; a lot of assistance was rendered by Mečislovas Davainis-Silvestraitis. He emphasised the Lithuanianism and analysed a number of issues ranging from publishing and dialects to etymologies and preservation of the Lithuanian language and Lithuanianism.

The correspondence provided linguistics with excessive valuable linguistic and dialectic material. J. Karlovich received information from people and used to visit Lithuania himself to collect varying linguistic material such as dialectic and folklore facts and took care of the survival of the language by participating in the activities of linguistic associations.

The discussed letters represent excellent documentary material not only for linguists but also for historians as it may specify relevant facts of the 19th century history of Lithuania.

Key words: J. Karlovich, dialectology expert, Lithuanian dialects, J. Karlovich, public-spirited person, national etymologies